

ԱՐԱ ՀԱԿՈՒԹՅԱՆ

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱԽՈՒՅԱՆ.

ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՌՈՒԹՅԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐ

Վարդան Մախոյանի համար շատ բնութագրական է «Հայտնի և անհայտ հանճարը» ասույթը: 20-րդ դ. առաջին տասնամյակներին նա Եվրապայի ամենահայտնի ծովանկարիչն էր. նրան համեմատել են Թյոտների, Կոնստերլի, Դելակրուայի, Լորենի, Մոնեի հետ: Նա արժանացել է Ֆրանսիայի ու Գերմանիայի կառավարությունների ու մշակութային հաստատությունների ամենաբարձր տիտղոսներին ու պարգևներին: Ֆրանսիացի Լուի Բլենը գրում է. «Եթե նույնիսկ չսիրենք ծովը, Մախոյանի նկարները մեզ պիտի սիրել տային: Մախոյանը պատկերացնում է ծովն այնպիսի գորեղ բանաստեղծությամբ, որ ստիպում է կանգ առնել նրա կտավների առջև»¹: «Գերմանացի և իտալացի վարպետները Վարդան Մախոյանի մի քանի ծովային գործերը (նկատի ունի կտավները - Ա. Հ.) քննարկելու ատենին ուղղակի համեմատում են հայազգի քաջահմուտ ծովանկարիչ Ալվազովսկու հետ»²: Եվրոպացի գեղագետ քննադատները նրան դասել են եվրապական հանճարների շարքում³: «Հզոր արվեստագետ մըն է, որ իր ցուցադրած նկարներով ինքն իր փառքին պարծանքն կըլլա», - կարդում ենք Ադոլֆ Սկարսելի մոտ⁴, և այդպես շարունակ:

Եվ այս բոլորից հետո այսօր Եվրոպան ասես «բարեհոգի» լուրջան է մատնել հայ հանճարին: Թյոտների, Մոնեի, Ալվազովսկու, Մատիսի, Գոգենի և մյուս մեծերի կտավները աճուրդներում վաճառվում են հարյուր հազարավոր դոլարներով, նրանց մասին շարունակաբար հրատարակում գրքեր ու ալբոմներ... իսկ Մախոյանին

¹ «Արամունդ», Թիֆլիս, 1933, հունիս 17:

² «Գեղարվեստ», 1908, հ. 1:

³ «Արամունդ», 1933, հ. 215:

⁴ «Շանթ», 1912, մայիս, հ. 22:

նույնիսկ շատերը չգիտեն: Մեր համոզմամբ Եվրոպայում փայլատակած հանճարը իր ոտքերի տակ չունեցավ ազգային հող: Նրա մահից հետո օտարացած Եվրոպան առիթ չի ունենում հիշելու:

Առ այսօր Վարդան Մախոխյանի մասին գոյություն չունի գեթ մի ամբողջական աշխատություն: 1958 թ. նկարիչ Ռաֆայել Թիշմանյանը «Բնանկարն ու հայ նկարիչները» գրքում, ի թիվս տասնյակ այլ նկարիչների, ութ էջ էլ հատկացրել է մեծ ծովանկարչին⁵: Արվեստաբան Եղիշե Մարտիկյանը դրանից երեսուն տարի անց «Հայկական կերպարվեստի պատմություն» գրքի IV հատորում անդրադարձավ նաև Մախոխյանին⁶: Անշուշտ, և՛ Ռ. Թիշմանյանը, և՛ Ե. Մարտիկյանը հնարավորության և անհրաժեշտության սահմաններում օգտվել են Մախոխյանի մասին մամուլում եղած նյութերից: Սակայն նրանց խնդիրը այլ էր:

Մենք ձեռնարկել ենք «Վարդան Մախոխյան» ծավալուն մենագրության պատրաստմանը, որը կհանդիսանա նաև ատենախոսության թեմա: Խնդիրը, բնականաբար, թելադրում է անդրադառնալ Մախոխյանի մասին եղած նյութերի մեծ մասին:

Ասենք նաև, որ Վարդան Մախոխյանի շուրջ մեկ տասնյակ ընտիր կտավներ պահպանվում են Ս. Էջմիածնի Վեհարանում: Փաստորեն առանց Վեհարանի հավաքածուի հնարավոր չէ ամբողջական խոսք ասել մեծ ծովանկարչի մասին:

Վարդան Մախոխյանը ծնվել է 1869 թ. մայիսի 31-ին Տրապիզոն ծովափնյա քաղաքում: Հայերը Տրապիզոնում հաստատվել են վաղ ժամանակներից: Նրանց թիվը սովորաբար հատկապես 13-րդ դ. կեսերից՝ կապված մոնղոլական մահապիտոս նվաճումների հետ: Արդեն 14-րդ դ. հայերը այստեղ հիմնադրում են մի քանի եկեղեցիներ՝ Ս. Աստվածածին, Ս. Ստեփանոս, Ս. Օգսենտ, Ս. Հովհաննես, Ամենափրկիչ: Հետագայում Տրապիզոնում հիմնադրվում է հայկական առաջնորդարան:

Վարդան Մախոխյանի ընտանիքը Տրապիզոնում հայտնի էր իր լայն հետաքրքրություններով և կրթության նկատմամբ առանձնահատուկ վերաբերմունքով: Հայրը՝ Արիստակես Մախոխյանը, առևտրա-

⁵ Ռ. Թիշմանյան, Բնանկարն ու հայ նկարիչները (նկարից մինչև խորհրդային շրջան), Երևան, 1958, էջ 283-304:

⁶ Ե. Մարտիկյան, Հայ կերպարվեստի պատմություն, Դ, Երևան, 1989 թ.:

կան էր, որն այդ գործը ժառանգել էր իր նախնիներից՝ հայրը, պապը⁷: Արիստակեսը զարգացած մարդ էր ու վայելում էր իր միջավայրի հարգանքը: Ընտանիքում կար երկու աղջիկ և չորս տղա, որոնք բոլորն էլ ստանում են կրթություն:

1875-ին Վարդան Մախոխյանը ընդունվում է տեղի ազգային դպրոց, որը բացվել էր 1840-ին: Տրապիզոնն ապրել էր ազգային-մշակութային եռանդուն կյանքով: Արդեն 50-ական թթ. այստեղ կազմակերպվել էին զանազան ընկերություններ՝ Գայանյան, Հայկազյան, Սյունյաց Ս. Ստեփանոսի և Ուսումնասիրաց մասնաճյուղերը: Հիմնադրվել էր հայկական տպարան, որտեղ լույս էին տեսնում «Խարիսխ», «Գեղջուկ», «Մոծակ», «Պոռտոս» և «Բժիշկ» պարբերականները: Քաղաքի առևտրի և արհեստագործության գրեթե բոլոր ճյուղերը գտնվում էին հայերի ձեռքին: Փաստորեն Տրապիզոնը դարձել էր Արևմտյան Հայաստանի առևտրա-մշակութային խոշոր կենտրոն: Մախոխյանը պատանեկան տարիներից գտնվում էր քաղաքակիրթ այդ միջավայրում՝ դաստիարակվելով թե՛ եվրոպական կրթության մորմերով և թե՛ ազգային ոգով:

Ժամանակակիցները վկայում են⁸, որ, Տրապիզոնի ազգային դպրոցում սովորելիս, պատանի Վարդանը դրսևորել է իր ապագա մասնագիտության նախատարրերը: Վարժարանի դասընթացի մեջ մտնում էր նաև նկարչությունը: Նա շարունակաբար նկարել է. «Այդ հասակին մեջ Մախոխյանը խորապես տպավորված էր իր հայրենիքին մե՛րթ խաղաղ, մե՛րթ ահարկու փոթորկալից ծովեն, փառահեղ արևմուտքներեն ու միասիկ լուսնո ծնունդեն»⁹:

1882 թ. տասներեքամյա Վարդանին և ավագ եղբորը՝ Քրիստափորին, Արիստակեսը ուղարկում է Կարին՝ նորաբաց վարժարանում ուսանելու: Արևմտյան Հայաստանի պատանիներն իրենց կրթությունը շարունակելու համար սովորաբար դիմում էին սուլթանական Թուրքիայում գտնվող երեք նշանավոր հայկական վարժարաններ. Կ. Պոլսի Ազգային կենտրոնական, Սկյուտարի Բերբերյան և Կարինի Սանասարյան:

Կարինի վարժարանը հիմնադրվել էր Վարդանի՝ այնտեղ մեկնելուց մեկ տարի առաջ, 1881-ին, մեծահարուստ Մկրտիչ Սանասար-

⁷ «Անահիտ», 1947, հ. 3-4:

⁸ Ավո Պեկերճյան, Նկարիչ Վարդան Մախոխյան, «Գեղարվեստ», 1908, հ. 1:

⁹ Տ. Անդրեասյան, Նկարիչ Մախոխյան, «Նուշարար», 1908 թ., հ. 2-3:

յանի միջոցներով: Որպես կանոն, այստեղ ընդունվելու էին գավառային դպրոցն ավարտած 7-11 տարեկան երեխաները¹⁰: Սանասարյան վարժարանի հիմնադրի և հովանավոր հոգևոր խորհրդի նպատակն էր դաստիարակել հայ մանուկներին Առաքելական Եկեղեցու ոգու և կանոնների համաձայն, ավանդել նրանց ընդհանուր ուսման և կրթության գիտելիքներ: Վարժարանը գավառական դպրոցների համար պետք է պատրաստեր որակյալ ուսուցիչներ և տեղական արհեստավորական կադրեր: Վարժարանում ուսուցման ընթացքը տևել է 5-6 տարի:

Մկրտիչ Սանասարյանը բաց անելով նոր վարժարանը՝ նկատի ուներ Պոլսի Ազգային և Սկյուտարի Բերբերյան վարժարանների լավագույն փորձը¹¹: Պատահական չէ, որ անձամբ ինքը՝ Մկրտիչ Սանասարյանը, վարժարանի համար ապագա բարձրորակ դասատուներ պատրաստելու համար բարձրագույն կրթության նպատակով Եվրոպա էր ուղարկում շնորհալի և ընդունակ երիտասարդների: Այդպիսիք էին Սեդրակ Մանդինյանը, Փիլիպոս Վարդանյանը, Ալեքսանդր Սիմոնյանը, Պողոս Դելեփյանը և ուրիշներ, որոնք հետագայում դարձան հայ մանկավարժության պատմության խոշորագույն դեմքեր՝ հեղինակելով գիտամանկավարժական բնույթի բազմաթիվ գրքեր: Այդ գիտնական մանկավարժներից հատկապես չորսը՝ Գ. Աբուլյանը, Գ. Դելփյանը, Ե. Մադաթյանը և Շ. Սողկյանը, ավարտելով Յենայի և Ցյուրիխի համալսարանները, իրենց մանկավարժական-դաստիարակչական ողջ գործունեությունը կապեցին Սանասարյան վարժարանի հետ: Այստեղ երբեմն այցելում և իրենց շահեկան մասնակցությունն էին բերում նաև Սեդրակ Մանդինյանը և Փիլիպոս Վարդանյանը:

Սանասարյան վարժարանի մասին եղած գրականությունը¹² հնարավորություն է տալիս պարզելու, թե ուսումնական ինչպիսի դրվածք ու մեթոդներ են եղել վարժարանում: Դա, այսօրվա չափանիշներով, համագոր էր թերի բարձրագույն կրթության: Այդ մասին է վկայում

¹⁰ 1892 ուս. տարվանից երեխաներին ընդունում էին 11-12 տարին լրանալուց հետո:

¹¹ Մկրտիչ Սանասարյանը ավարտել է Թիֆլիսի Ներսիսյան վարժարանը և բնական էր, որ Ներսիսյան վարժարանի լավագույն ավանդներն էլ կցանկանար փոխել այստեղ:

¹² Զատնամնայ Տեղեկագիր Սանասարեան վարժարանի (1881-1901), Կ. Պոլիս, 1903: Նգամնայ Տեղեկագիր Սանասարեան վարժարանի (1901-1906), Կ. Պոլիս, 1908: Տեղեկագիր Սանասարեան վարժարանի (1906-1910), Ղաթաիա, 1911 և այլն:

նաև այն փաստը, որ 1899-1900 տարեշրջանում Կարին քաղաքի Մետրիֆի վարչությունը (նախանգալին կրթական բարձրագույն մարմինը) Սանասարյան վարժարանին պաշտոնական արտոնագիր է տալիս՝ նրան շնորհելով բարձրագույն մախակրթարանի աստիճան¹³։ Վարժարանի գործունեության առաջին տասնամյակում, 1881-1891 թթ., որի ժամանակամիջոցին սովորել է Վարդան Մախոխյանը, այն ունեցել է «գերմանական դպրոցական ուղղվածություն (irziehungsschule) կոչված միջնակարգ վարժարաններու համահավասար աստիճան»¹⁴։ Ուսանողներին տրվում էին համակողմանի գիտելիքներ և հատկապես լեզուներ սովորելու հնարավորություն։ Դասավանդվում էր կրոն (Սրբազան պատմություն, քրիստոնեական վարդապետություն և պատմություն Հայ Եկեղեցու), պատմություն, աշխարհագրություն, բնական գիտություններ (կենդանաբանություն, բուսաբանություն, հանքաբանություն, երկրաբանություն), հայերեն աշխարհաբար և գրաբար, թուրքերեն, ֆրանսերեն, անգլերեն, գերմաներեն, թվաբանություն, երկրաչափություն, եռանկյունաչափություն, տոմարագիտություն, գեղագրություն, գծագրություն, նկարչություն, ձայնական երաժշտություն, գործիքային երաժշտություն (դաշնամուր և ջութակ), մարմնամարզություն և չմշկասահք։ Հատկապես մեծ ուշադրություն էր դարձվում (և հավանաբար հասկանալի նկատառումներով) եվրոպական լեզուներին։ Վերջին հաշվով ընդունակ երեխաների մեծ մասն իրենց ուսումը շարունակել էին եվրոպական քաղաքներում։ Այդ իսկ պատճառով, եվրոպական լեզուների ուսուցման համար հրավիրվում էին այդ երկրների ներկայացուցիչներ։ Օրինակ, 1885-ից մինչև 1894 թվականը վարժարանում ֆրանսերեն լեզու հաջորդաբար դասավանդել են Ֆրանսիայից հրավիրված Ինիուս Իսդրիան, Ժան Տալիզմը, Ռիշար Վիկտորեոն, Ժան Ռընոն։ Նույնը կատարվում էր գերմաներենի և անգլերենի կապակցությամբ։

Դրանից հետո միանգամայն պարզ էր, թե ընդհանուր գիտելիքների ինչպիսի մակարդակով և լեզուների ինչպիսի իմացությամբ էին ավարտում վարժարանը հայ երիտասարդները, որոնց համար Եվրո-

¹³ Զատնամայ Տեղեկագիր..., էջ 6:

¹⁴ Այդ շրջանում Արևմտյան Հայաստանի վարժարաններում ուսումնական ջրվածքը նմանեցվում էր գերմանական կրթական համակարգին։ Սանասարյանը հեկտոգրականորեն էր վարում այդ գիծը:

պա մեկնելն ու եվրոպական համալսարաններում սովորելն այլևս խնդիր չէր¹⁵:

Իսկ Վարդան Մախոխյանն ամենաառաջադեմ սովորողներից մեկն էր:

Որքանով որ երևում է վարժարանի ուսումնական ծրագրից, նկարչության դասերը քիչ էին և հավանաբար կամավորական բնույթ են կրել (ֆակուլտատիվ): Նկարչության դասատուների մասին կա մի աղքատիկ տեղեկություն: Վարժարանի բացման օրվանից մինչև 1887 թվականը, ասել է թե՛ Վարդան Մախոխյանի ուսումնառության ողջ շրջանում, այստեղ որպես նկարչության (նաև դաշնամուրի) դասատու աշխատել է Մախոխյանի հայրենակից, տրապիզոնցի երիտասարդ ու տաղանդավոր Միսաք Ֆեթվաճյանը: Ցավոք, վերջինս իր մահկանացուն կնքել է 1887 թվականին¹⁶, որից մեկ տարի անց պատանի Վարդանը պետք է հեռանար վարժարանից:

Վարժարանում առկա էր մի շատ կարևոր պարագա ևս, որը մեծապես նպաստելու էր պատանի Մախոխյանի հոգում արվեստի հավերժական կրակի բույն դնելուն, Մախոխյան երևույթի ձևավորմանը: Դա վարժարանի թանգարանն էր: Թանգարանի պատերից կախված են եղել այնպիսի մեծությունների գործեր, որոնք պատիվ կբերեին աշխարհի ուզածո թանգարաններին: Թվարկենք մի քանիսը. Ռուբենս՝ «Հոլանդացի ամուսիններ», Հ. Ալվազովսկի՝ «Վ. Պոլիս. Սուլթան Ահմեդի հրապարակը», «Ամերիկայի գյուտը», «Ծովանկար», «Կոլոմբոսը փոթորիկով բռնված», մի ծովանկար ոռու նկարիչ Առլովսկուց, նույնի՝ «Տեսարան Ղրիմից», Ստեփանոս Ներսիսյանի «Տեսարան Թիֆլիսի կյանքից», Ռիբերայի «Կլեոպատրան», Վերեջազի «Դղյակը», Պուսենի «Աբրահամ և Սառա» և զանազան

¹⁵ Վարժարանի ուսումնական գործընթացի լրջության մեկ այլ ապացույց էր տարեկան սովորական քննությունները: Դրանք կանոնավորապես փեղի էին ունենում հրապարակային ձևով: Զննություններին ներկա են եղել Կարինի հոգևոր առաջնորդը, կրթական վարչության ղեկավարները, բաղաբային և զինվորական բարձրաստիճան պաշտոնյաները, նույնիսկ հյուպատոսության ներկայացուցիչները:

¹⁶ Չենք կասկածում, որ տրապիզոնցի վաղամեռիկ Միսաք Ֆեթվաճյանը նույն տրապիզոնցի անվանի նկարիչ Արշակ Ֆեթվաճյանի (1866-1947 թթ.) եթև ոչ եղբայրը, այլա մտերիմ-ազգականներից է եղել: Գուցե Արշակ Ֆեթվաճյանին և Վարդան Մախոխյանին Միսաք է ոգեկոչել անմնացորդ նվիրվելու արվեստին:

այլ գործեր¹⁷: Վերջին շրջանում թանգարանը համալրվել է Ալվա-գովսկու ևս մի նոր նվիրատվությամբ՝ «Նկար մը, որ կներկայացնե «Արևամուտը ծովի վրա» կտավը¹⁸:

Վ. Մախուխյանը ջութակ նվագելիս

Սանասարյան վարժարանում սովորելու ընթացքում Վ. Մախուխյանի մոտ վերջնականապես ամրապնդվում է նկարիչ դառնալու համոզմունքը: Նրա ձիրքը բոլորի համար դառնում է ակնառու: Նրա կատարած գծանկարները արժանանում էին ուսուցիչների և իր դասընկերների հիացմունքին, մանավանդ ճեմական մեղանով և գրչածայրով կատարած ծովային նուրբ պատկերները:

Վարդան Մախուխյանը, սակայն, միայն նկարչության աստծո ապաստվորը չէր: Նրա մասին եղած նյութերում նշվել է բարձրաճաշակ երաժիշտ լինելու հանգամանքը: Հավաստի տեղեկություններ չունենք, թե Տրապիզոնում եղած ժամանակ ընտանեկան միջավայրում կամ ազգային դպրոցում երաժշտության դասեր վերցրել է, թե ոչ: Շատ հավանական է, որ բարեկեցիկ վիճակում գտնվող այդ

¹⁷ Քասեմնայ Տեղեկագիր Սանասարյան վարժարանի, էջ 71:

¹⁸ Նույն փնդում, էջ 89:

ընտանիքում երեխաները ստանալին երաժշտական նախնական կրթություն: Բայց որ Սանասարյան վարժարանում հնարավորին չափ սովորել է ու հմտացել երաժշտության մեջ, դա արդեն իրողություն էր: Վարժարանում առաջին դասարանից սկսած մինչև վերջին դասարանը դասավանդվել է երգեցողություն, ջութակ և դաշնամուր: Մախոխյանը եղել է ջութակի բաժնում և ուսման ողջ ընթացքում, շուրջ հինգ տարի (13-14-ից մինչև 18-19 տարեկան), իր ունակությունը զարգացրել այդ գործիքի վրա:

Մախոխյանի՝ Սանասարյանում սովորելու տարիներին այդտեղ ջութակ է դասավանդել մասնագիտական կրթությունը (ոչ միայն երաժշտական) Յենայի վարժապետանոցում և Ցյուրիխի համալսարանում ստացած պարոն Գ. Աբուլյանը: Դաշնամուր դասավանդել է նույնպես եվրոպական կրթություն ստացած պարոն Շ. Սողիկյանը¹⁹:

Սանասարյան միջավայրում երաժշտական դասեր ընդունելը, այն էլ Մախոխյանի մման բացառիկ օժտված պատանու համար, հավասար էր պրոֆեսիոնալ կրթության: Ժամանակակիցների վկայությամբ, համեմատաբար կարճ ժամանակամիջոցում Մախոխյանն այնքան խոր ընկալումով ու ճաշակով է նվագել, որ մանկավարժները տարակուսել են, թե արդյոք Վարդանը հետագայում երաժշտության մեջ պետք է շարունակի՞ իր կրթությունը, թե՞ նկարչության: Ավելի ուշ Վարդան Մախոխյանը գրել է. «Ինձ համարում են նկարիչ, միաժամանակ երաժշտությամբ զբաղվող, մինչդեռ ես երաժիշտ եմ, միաժամանակ զբաղվելով նկարչությամբ»²⁰:

Զարմանալի մի զուգահեռություն. Հովհաննես Այվազովսկին ևս օժտված է եղել երաժշտական ընդունակություններով: Ե՛վ Այվազովսկին, և՛ Մախոխյանը ունեցել են երաժիշտ-ջութակահարի պրոֆեսիոնալ մակարդակ և նույնիսկ մտերիմ միջավայրում համերգներ տվել: «Պատմում են,- գրում է Հ. Լիլոյանը,- որ պատանի Հ. Այվազովսկին լուսնկա գիշերներին գնում էր ծովափ և ոգեշնչված ջութակ նվագում: Եվ ծովը ունկնդիր էր լինում գիշերվա մեջ ծնվող խորհրդավոր հնչյուններին»²¹:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 36:

²⁰ Ե. Մարտիրոսյան, Ղազկական կերպարվեստի պատմություն, Երևան, 1987, էջ 9:

²¹ Հ. Լիլոյան, Ծովի բանաստեղծը, «Սովետական արվեստ», 1979, հ. 8:

Սանասարյան վարժարանի հինգ տարիները որոշակիորեն ձևավորեցին Մախոխյանին որպես քաղաքացի, հայ և արվեստագետ: 1887 թ. տասնութամյա Վարդանը վերադառնում է հայրենի Տրապիզոն և մի քանի տարի մնում այնտեղ: Հավանաբար այդ տարիները Մախոխյանի ընտանիքի, հատկապես խստապահանջ հոր և երիտասարդ Վարդանի ծրագրային հակառակությունների ու տարաձայնությունների շրջանն էր: Հայրը՝ Արիստակեսը, անպայմանորեն ցանկանում էր իր որդուն պահել Տրապիզոնում²², որը պետք է շարունակեր ընտանիքի ավանդական առևտրա-տնտեսական գրասենյակի գործերը: Ժամանակը վերջնականապես կոտրում է ծնողների հույսերը. Կարինից Տրապիզոն էր վերադարձել համոզված արվեստագետ:

Շուրջ երկուսուկես տարի Մախոխյանը անցկացրեց ծննդավայրում՝ ծովափնյա Տրապիզոնում: Նա ամբողջովին նվիրված էր նկարչությանն ու երաժշտությանը: Լինում էր քաղաքի տարբեր հատվածներում, նկարում զանազան, մեծ մասամբ դաշտային տեսարաններ: Նրան, բնականաբար, հոգեմոտ էին մաս քաղաքի ծովափնյա մասերը, որտեղ կատարում էր էտյուդներ, գրչանկարներ, մատիտանկարներ, ջրաներկ: Եռանդուն այդ աշխատանքների միջոցին նա միաժամանակ նախապատրաստվում էր ընդունվել գեղարվեստի ակադեմիա: Այդ նպատակով նա հավաքում էր առավել հաջողված նկարները: Նկարչությանը հավասար Վարդանն ամենայն լրջությամբ շարունակում էր զբաղվել մաս երաժշտությամբ: Յուրաքանչյուր առիթով, լինել քաղաքային պաշտոնական հանդես, ազգային արարողություն (ակումբում և այլուր), թե ընտանեկան մտերմիկ միջավայր, նա հանդես էր գալիս համերգներով: Հետաքրքրական տպավորություններ ու հուշեր կան այդ մասին:

Վերջապես, 1891 թվականին, քսաներկուամյա Մախոխյանը մեկնում է Գերմանիա՝ ընդունվելու Բեռլինի Գեղարվեստի ակադեմիա²³: Գերմանիա գնալը տրամաբանական էր, քանի որ արդեն իսկ Սանասարյան վարժարանում նա դաստիարակվում էր գերմանական

²² Մյուս եղբայրներն արդեն գրելվում էին Եվրոպայում:

²³ Որոշ ուսումնասիրողներ Մախոխյանի՝ Բեռլին մեկնելու փորձինք փոքր-ինչ փնդաբարձում են: Այսպես՝ «Հայաստանի կոչնակ» հանդեսի 1929 թ. համարում Տիգրան Նազարյանը եղում է 1889 թվական, Եղիշ Մարտիկյանը՝ 1892 թվական (Հայկական կերպարվեստի պատմություն) և այլն: Նման ենթադրությունների համար ոչ մի լուրջ փաստ չկա:

ուսուցման սիստեմով²⁴ և ոչ պակաս նպաստավոր նաև այն առումով, որ Բեռլինում էր գտնվում իր ավագ եղբայրը՝ Պետրոսը: Վերջինս սովորում էր Բեռլինի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետում:

Ակադեմիայում ներկայացնելով Կարինում և Տրապիզոնում կատարած լավագույն աշխատանքները, ինչպես նաև հանձնելով օրի-

Փոթորկոտ ծովը

նական քննությունները, Մախոխյանն ընդունվում է Գեղարվեստի ակադեմիա՝ Բնանկարի բաժին: Այստեղ նա երեք տարի շարունակ աշակերտում է պրոֆեսորներ Եվգենի Բրախտին և Առվեգացի ծովանկարիչ Հանս Ֆրեդերիկ Գուդեին: Վերջինս, որը համբավ ունեցող ծովանկարիչ էր, 1886 թվականին էր հրավիրվել դասավանդելու Բեռլինի Գեղարվեստի ակադեմիայում: Ըստ ամենայնի, Հանս Գու-

²⁴ Ըդիանրապես 19-րդ դ. 2-րդ կեսին հայ գիտական և մանկավարժական միտքը կողմնորաշված էր դեպի գերմանական ուսումնական հաստատությունները: Նշանավոր շարք հայագետներ գերմանացիներ են. Յոզեֆ Մարկվարտ (1864-1930), Հայերիի Նյուբան (1848-1908), Յոզեֆ Կարստ (1871-1942) և այլք: Ասենք նաև, որ Գերմանիայում են իրենց մասնագիտական կրթությունը ստացել նաև հայ գեղարվեստագետներ Վ. Սուրենյանը, Ն. Կոջոյանը...

դեմ էլ իր որոշիչ ազդեցությունն ունեցավ երիտասարդ նկարչի գեղագիտական մախապիրությունների վրա: Մախոխյանն այնպիսի արագությամբ է տիրապետում ծովանկարչության գաղտնիքներին, որ ամենակարող Գուդեն ստիպված է լինում ասել. «Այլևս սովորեցնելու բան չումեն քեզ», և իբրև փոքրիկ հիշատակ Մախոխյանին նվիրում է իր գեղեցիկ էություններից մեկը: Ընդհանրապես Մախոխյանի աշխատասիրությունը, կազմակերպվածությունը, անսովոր ունակությունները գրավել էին ակադեմիայի դասախոսա-պրոֆեսորական կազմի ուշադրությունը:

Գեոևս ակադեմիայի ավարտական կուրսի ուսանող, Մախոխյանին թույլատրվում է զբաղվել բնանկարի ազատ ընտրությամբ՝ մասնավորապես պատկերելով արվարձանային ու ձմեռային տեսարաններ: Այդ շրջանում է, երևի վերջին կուրսում կամ ավարտելուց անմիջապես հետո, որ պրոֆ. Հանս Գուդեի խորհրդով Մախոխյանը ճամփորդում է հյուսիս՝ Բալթիկայի ափերը, Դանիա, Ծվեդիա՝ ծովային տարերքին մոտիկից հաղորդվելու համար: Նա հրապտրվում և պատկերում է Բորնհոլմ կղզու ժայռոտ եզերքները:

Ակադեմիան ավարտելուց մեկ տարի հետո, 1895-ին, Մախոխյանը մասնակցում է Բեռլինի նկարիչների տարեկան ցուցահանդեսին: 36-ամյա երիտասարդ նկարչի համար դա մեծ հաջողություն էր. գերմանական բարձր արվեստի միջավայրում դա պայքար էր ինքնահաստատման համար, որն ավարտվում է երիտասարդ նկարչի հաղթանակով:

Ինքնամոռաց նվիրում, սովորել և աշխատել գիշեր ու ցերեկ՝ առանց հանգստի ու քնի, - ահա ինչն էր բնորոշ երիտասարդ Մախոխյանի համար: Պատմում են, որ մի անգամ ձմռանը Բեռլինի շրջակայքում բացօթյա (պլեներային) աշխատանք կատարելիս այնքան է տարվում, որ չի զգում սառնամանիքը և ցրտահարվում է անզգայնության աստիճան: Միայն անցորդները տեսնելով երիտասարդի ուշագնաց վիճակը, նրան տանում են հիվանդանոց, որտեղ էլ փրկվում է մեծ նկարչի կյանքը: